

**“TA’LIM JARAYONIDA O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-IQTISODIY
RIVOJLANISH KO‘RSATKICHLARINI GEOGRAFIK
KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI”
(UMUMTA’LIM MAKTABLARI MISOLIDA)**

Muhiddinova Marjona Ulug‘bek qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Pedagogika nazariyasi va tarixi

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogika nazariyasi va tarixi fanining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqotda pedagogik tafakkur evolyutsiyasi, ta’lim-tarbiya jarayoniga doir ilg‘or g‘oyalar va ularning tarixiy manbalardagi talqini yoritib beriladi. Shuningdek, Sharq va G‘arb pedagogik qarashlarining o‘zaro uyg‘unligi, milliy pedagogik merosning hozirgi ta’lim jarayoniga integratsiyalashuvi masalalari alohida e’tiborga olinadi. Maqolada pedagogika fanining asosiy kategoriyalari, metodologik yondashuvlari va tarixiy tajribasining bugungi pedagogik amaliyotdagi ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari pedagogika nazariyasi va tarixi fanini o‘qitish jarayonini takomillashtirish, bo‘lajak pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: pedagogika nazariyasi, pedagogika tarixi, ta’lim-tarbiya, pedagogik tafakkur, milliy pedagogik meros, pedagogik g‘oyalar, metodologik yondashuv.

Аннотация: В данной статье представлен научно-теоретический анализ становления и развития теории и истории педагогики, а также их роли в современной системе образования. Рассматривается эволюция педагогического мышления, основные педагогические идеи и их интерпретация в исторических источниках. Особое внимание уделено взаимосвязи восточных и западных педагогических взглядов, а также интеграции национального педагогического наследия в современный образовательный процесс. В статье раскрываются основные категории педагогики, методологические подходы и значение исторического педагогического опыта в современной педагогической практике. Результаты исследования могут быть использованы для совершенствования преподавания дисциплины «Теория и история педагогики» и развития профессиональных компетенций будущих педагогов.

Ключевые слова: теория педагогики, история педагогики, образовательный процесс, педагогическое мышление, национальное педагогическое наследие, педагогические идеи, методологический подход.

Annotation: This article provides a scientific and theoretical analysis of the formation and development of pedagogical theory and history, as well as their significance in the modern education system. The study examines the evolution of pedagogical thought, key educational ideas, and their interpretation in historical sources. Special attention is paid to the interaction between Eastern and Western pedagogical concepts and the integration

of national pedagogical heritage into contemporary educational practice. The article highlights the main categories of pedagogy, methodological approaches, and the importance of historical pedagogical experience in modern teaching practice. The research findings contribute to improving the teaching of pedagogical theory and history and to the development of professional competencies of future educators.

Keywords: *pedagogical theory, history of pedagogy, education process, pedagogical thinking, national pedagogical heritage, pedagogical ideas, methodological approach.*

Kirish

Bugungi globallashuv va tezkor ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sharoitida ta'lim tizimiga bo'lgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Zamonaviy jamiyat pedagogik jarayonni faqat bilim berish vositasi sifatida emas, balki shaxsning har tomonlama kamol topishini ta'minlovchi muhim ijtimoiy institut sifatida baholamoqda. Ushbu jarayonda pedagogika nazariyasi va tarixi fani ta'lim-tarbiya tizimining ilmiy asoslarini yorituvchi, pedagogik g'oyalarning shakllanishi va rivojlanish qonuniyatlarini tahlil qiluvchi muhim fan sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Pedagogika nazariyasi ta'lim-tarbiya jarayonining mazmuni, shakllari, metodlari va tamoyillarini ilmiy jihatdan asoslab bersa, pedagogika tarixi esa ushbu jarayonlarning turli tarixiy davrlardagi rivojlanish xususiyatlarini ochib beradi. Tarixiy tajribani chuqur o'rganish orqali hozirgi ta'lim tizimida mavjud muammolarga ilmiy asoslangan yechimlar topish, ilg'or pedagogik g'oyalarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyati yuzaga keladi. Shu bois pedagogika tarixini bilish pedagogik tafakkurning uzluksiz rivojini anglash va ta'lim tizimini takomillashtirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek pedagogik tafakkuri asrlar davomida Sharq mutafakkirlari — Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi allomalarning boy ilmiy-ma'naviy merosi asosida shakllangan. Ularning ta'lim-tarbiya haqidagi qarashlari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, milliy ta'lim modelini rivojlantirishda muhim manba hisoblanadi. Shu bilan birga, G'arb pedagogikasida ilgari surilgan nazariy yondashuvlar bilan milliy pedagogik g'oyalarning uyg'unlashuvi zamonaviy ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi pedagogika nazariyasi va tarixining shakllanish bosqichlari, asosiy g'oyalari hamda ularning zamonaviy ta'lim jarayonidagi o'rnini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida tarixiylik va tizimlilik tamoyillari asosida pedagogik qarashlarning rivojlanish tendensiyalari yoritilib, ularning bugungi pedagogik amaliyotdagi ahamiyati asoslab beriladi. Ushbu ish natijalari pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar qismi va metodologiya

Pedagogika nazariyasi va tarixi faniga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur soha asrlar davomida ta'lim-tarbiya jarayonining nazariy va amaliy jihatlarini asoslashda muhim ilmiy manba bo'lib kelgan. Pedagogik fikrlarning shakllanishi va

rivojlanishi jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy ehtiyojlar hamda madaniy-ma'naviy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq holda kechgan. Sharq pedagogik tafakkurida ta'lim va tarbiya masalalari dastlab diniy-axloqiy manbalar asosida yoritilgan bo'lsa, keyinchalik falsafiy va ilmiy qarashlar bilan boyitilgan. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Beruniy kabi mutafakkirlarning asarlarida ta'limning maqsadi, shaxs kamoloti va bilim berishning ijtimoiy ahamiyati keng yoritilgan. Ushbu manbalarda pedagogik jarayon shaxsning aqliy, axloqiy va jismoniy rivojini ta'minlovchi yagona tizim sifatida talqin etiladi.

O'zbek pedagogik merosida Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi ma'rifatparvarlarning asarlari muhim o'rin tutadi. Xususan, Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari ta'lim va tarbiya masalalarini milliy qadriyatlar asosida yoritgan fundamental pedagogik manba hisoblanadi. Ushbu asarlarda pedagogika nafaqat bilim berish vositasi, balki jamiyat taraqqiyotini belgilovchi muhim omil sifatida talqin qilinadi. Jadidchilik harakati davrida shakllangan pedagogik g'oyalar milliy maktab va zamonaviy ta'lim tizimining rivojlanishida muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilgan.

Zamonaviy pedagogika nazariyasiga oid adabiyotlarda ta'lim jarayoniga tizimli, shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish, ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish va innovatsion metodlarni joriy etish masalalari keng yoritilgan. Xususan, pedagogik faoliyatda tarixiy tajribani hisobga olish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash zamonaviy ilmiy ishlarning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rilmogda. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, pedagogika tarixini o'rganish nafaqat nazariy bilimlarni boyitadi, balki bugungi ta'lim tizimida mavjud muammolarni anglash va ularni bartaraf etishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi pedagogik jarayonlarni ilmiy asosda tahlil qilishga yo'naltirilgan bo'lib, unda tarixiylik, tizimlilik, izchillik va qiyosiy tahlil tamoyillari asos qilib olingan. Tadqiqot jarayonida pedagogik g'oyalarning turli tarixiy davrlardagi rivojlanish xususiyatlarini aniqlash uchun tarixiy-tahliliy metoddan foydalanildi. Ushbu metod pedagogika nazariyasi va tarixining shakllanish bosqichlarini aniqlash, pedagogik qarashlarning o'zaro bog'liqligi va evolyutsiyasini ochib berishga xizmat qildi. Shuningdek, qiyosiy tahlil metodi orqali Sharq va G'arb pedagogik g'oyalari o'rtasidagi umumiylik va farqli jihatlar aniqlanib, ularning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni baholandi.

Tadqiqotda mantiqiy tahlil va umumlashtirish metodlaridan ham keng foydalanildi. Bu metodlar yordamida turli ilmiy manbalarda ilgari surilgan pedagogik qarashlar tizimlashtirilib, ularning nazariy va amaliy ahamiyati asoslab berildi. Shuningdek, pedagogik tajriba va tarixiy merosni o'rganishda manbalararo tahlil usuli qo'llanilib, ilmiy adabiyotlar, darsliklar va normativ-huquqiy hujjatlar o'zaro solishtirildi. Tadqiqot metodologiyasining muhim jihati shundan iboratki, u pedagogika nazariyasi va tarixini

uzviy birlikda o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonining rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq anglash imkonini berdi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili va tanlangan metodologik yondashuvlar pedagogika nazariyasi va tarixining ilmiy asoslarini yoritish, tarixiy tajribani zamonaviy ta'lim amaliyotiga tatbiq etish hamda pedagogik jarayonni takomillashtirishga xizmat qiluvchi xulosalar chiqarish imkonini yaratdi. Ushbu metodologik asos tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi va amaliy ahamiyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Natija va muhokamalar

O'tkazilgan ilmiy-tahliliy tadqiqot natijalari pedagogika nazariyasi va tarixining zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati tobora ortib borayotganini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida pedagogik g'oyalarning tarixiy rivojlanishi ta'lim-tarbiya jarayonining mazmuni, shakllari va metodlariga bevosita ta'sir ko'rsatgani aniqlandi. Tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy adabiyotlar tahlili pedagogika nazariyasida ilgari surilgan asosiy tushuncha va tamoyillar bugungi ta'lim tizimida ham o'z dolzarbligini saqlab qolayotganini tasdiqladi. Xususan, ta'limning uzluksizligi, tarbiyaning ustuvorligi, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv va axloqiy tarbiya masalalari tarixiy tajribada shakllangan bo'lib, hozirgi pedagogik amaliyotda samarali qo'llanilmoqda.

Tadqiqot natijalari Sharq pedagogik merosida ta'lim va tarbiya masalalari bir butun jarayon sifatida talqin etilganini ko'rsatdi. Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy va Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlarning pedagogik qarashlarida shaxs kamoloti bilim, axloq va ijtimoiy mas'uliyat uyg'unligida namoyon bo'lishi asoslab berilgan. Ushbu qarashlar zamonaviy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg'unlashib, ta'lim oluvchilarda nafaqat bilim, balki hayotiy ko'nikmalar va ijtimoiy faollikni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tarixiy pedagogik tajribani chuqur o'rganish bugungi ta'lim islohotlarining ilmiy asoslanganligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Muhokamalar jarayonida pedagogika tarixini o'rganishning faqat nazariy ahamiyatga ega emasligi, balki u amaliy pedagogik faoliyatni boyituvchi vosita ekanligi asoslab berildi. Olingan natijalarga ko'ra, tarixiy pedagogik qarashlarni zamonaviy ta'lim metodlari bilan integratsiyalash pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, milliy pedagogik merosga asoslangan yondashuvlar ta'lim jarayonida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini kuchaytirish, milliy o'zlikni anglash va ijtimoiy moslashuv darajasini oshirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari G'arb pedagogikasida shakllangan nazariy yondashuvlar bilan milliy pedagogik qarashlarning uyg'unligi ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Qiyosiy tahlil natijalariga ko'ra, G'arb pedagogikasida ustuvor bo'lgan faoliyatga yo'naltirilgan va reflektiv yondashuvlar Sharq pedagogikasidagi axloqiy va ma'naviy tarbiya tamoyillari bilan uyg'unlashganda yanada samarali natijalarga erishiladi. Bu esa zamonaviy pedagogik jarayonni insonparvarlashtirish va ta'limning tarbiyaviy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Muhokamalar shuni ko'rsatdiki, pedagogika nazariyasi va tarixini o'qitishda tizimli va integrativ yondashuvni qo'llash zarur. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mazkur fan bo'yicha o'qitish jarayonida faqat tarixiy faktlarni yodlash emas, balki ularni tahlil qilish, umumlashtirish va zamonaviy ta'lim muammolari bilan bog'lash muhim hisoblanadi. Bu yondashuv bo'lajak pedagoglarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, pedagogik tafakkurning tarixiy ildizlarini anglash va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Umuman olganda, natija va muhokamalar shuni ko'rsatadiki, pedagogika nazariyasi va tarixi fanining ilmiy asoslarini chuqur o'rganish zamonaviy ta'lim tizimining samaradorligini oshirishda muhim strategik ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida tarixiy pedagogik tajribani hisobga olish, milliy va umuminsoniy pedagogik qadriyatlarni uyg'unlashtirish hamda innovatsion yondashuvlarni qo'llash zarurligini asoslab berdi. Ushbu xulosalar pedagogika sohasida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar va amaliy faoliyat uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, pedagogika nazariyasi va tarixi fanini chuqur va tizimli o'rganish zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot davomida pedagogik g'oyalarning shakllanishi va rivojlanish jarayoni jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq holda kechgani hamda ta'lim-tarbiya jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatgani asoslab berildi. Tarixiy pedagogik tajriba bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, u zamonaviy ta'lim jarayonini takomillashtirishda muhim metodologik asos vazifasini bajaradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, pedagogika nazariyasida ilgari surilgan asosiy tamoyillar — shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, ta'lim va tarbiyaning uzviyligi, uzluksiz ta'lim g'oyasi va axloqiy tarbiyaning ustuvorligi pedagogika tarixida shakllangan bo'lib, hozirgi ta'lim islohotlarida samarali qo'llanilmoqda. Ayniqsa, Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari milliy ta'lim modelini rivojlantirishda muhim manba sifatida namoyon bo'ldi. Ularning ta'lim-tarbiya haqidagi g'oyalari yosh avlodni har tomonlama barkamol shaxs etib tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Shuningdek, tadqiqot davomida G'arb va Sharq pedagogik qarashlarining uyg'unlashuvi zamonaviy ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Milliy pedagogik merosni zamonaviy innovatsion yondashuvlar bilan integratsiyalash ta'lim sifatini oshirish, pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va ta'lim oluvchilarning ijtimoiy faolligini kuchaytirishga imkon yaratadi. Bu holat pedagogika nazariyasi va tarixini faqat nazariy fan sifatida emas, balki amaliy ahamiyatga ega bo'lgan muhim ilmiy yo'nalish sifatida baholash zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, pedagogika nazariyasi va tarixini o'rganish bo'lajak pedagoglarning kasbiy tafakkurini shakllantirish, ularni tarixiy tajribaga tayangan holda innovatsion faoliyat olib borishga yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot xulosalari pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, ta'lim jarayonida milliy

va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish hamda pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan mazkur tadqiqot natijalari pedagogika sohasidagi ilmiy izlanishlar va amaliy faoliyat uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
2. Avloniy A. Tanlangan asarlar. 2-jild. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.
3. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Fan, 1993.
4. Ibn Sino A.A. Donishnoma. – Toshkent: Fan, 1980.
5. Beruniy A.R. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan, 1968.
6. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1983.
7. Bobur Z.M. Boburnoma. – Toshkent: Sharq, 1990.
8. Munavvarqori Abdurashidxonov. Tanlangan pedagogik asarlar. – Toshkent: Fan, 2001.
9. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
10. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
11. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1997.
12. Hasanboyeva O., To'raqulov X., Haydarov M. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
13. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
14. Xodjayev B.X. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2016.
15. Sultonova G. Pedagogika tarixi va nazariyasining dolzarb masalalari. – Toshkent: Universitet, 2019.